

**LOYIHAVIY YONDASHUV ASOSIDA TALABALARNING
DEONTOLOGIK MADANIYATINI TAKOMILLASHTIRISH
MEXANIZMLARI.**

Pardayeva Ra'no Eshboyevna

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

“Pedagogika va psixologiya” kafedrası

tayanch-doktoranti.

e-mail: pardayevvarano1242@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada oliy ta'lim tizimida talabalarning deontologik madaniyatini shakllantirish va rivojlantirishda loyihaviy yondashuvning ahamiyati tahlil qilingan. Tadqiqotda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, xususan, loyihaviy faoliyat orqali bo'lajak mutaxassislarda kasb-hunar axloqi tamoyillarini singdirishning innovatsion usullari ko'rib chiqilgan. Xorijiy tajriba va xalqaro amaliyot o'rganilgan holda O'zbekiston oliy ta'lim tizimi sharoitida deontologik madaniyatni rivojlantirish mexanizmlari ishlab chiqilgan. Maqolada ta'lim jarayonida amaliy loyihalar va interaktiv usullardan foydalanishning talabalarning professional va shaxsiy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi o'rni ko'satilgan. Tadqiqot natijalari loyihaviy yondashuvning talabalarning kasbiy-axloqiy bilimlarini, ko'nikmalarini va qadriyatlar tizimini rivojlantirishda samaradorligini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: deontologik madaniyat, loyihaviy yondashuv, kasbiy-axloqiy tarbiya, pedagogik mexanizmlar, talabalar, oliy ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv, axloqiy qadriyatlar, pedagogik sharoitlar, axloqiy mas'uliyat, pedagogik faoliyat.

**Механизмы повышения деонтологической культуры студентов на
основе проектного подхода.**

Аннотация: В статье анализируется значение проектного подхода в формировании и развитии деонтологической культуры студентов системы высшего образования. В исследовании рассматриваются инновационные методы воспитания принципов профессиональной этики у будущих специалистов посредством современных педагогических технологий, в частности, проектной деятельности. На основе изучения зарубежного опыта и международной практики разработаны механизмы развития деонтологической культуры в условиях системы высшего образования Узбекистана. В статье показана роль использования практических проектов и интерактивных методов в образовательном процессе в развитии профессиональных и личностных компетенций студентов. Результаты исследования подтверждают эффективность проектного подхода в формировании профессионально-этических знаний, навыков и системы ценностей студентов.

Ключевые слова: деонтологическая культура, проектный подход, профессионально-этическое образование, педагогические механизмы, студенты, высшее образование, компетентностный подход, нравственные ценности, педагогические условия, моральная ответственность, педагогическая деятельность.

MECHANISMS FOR IMPROVING THE DEONTOLOGICAL CULTURE OF STUDENTS BASED ON A PROJECT APPROACH.

Annotation: The article analyzes the importance of the project approach in the formation and development of deontological culture of students in the higher education system. The study considers innovative methods of instilling the principles of professional ethics in future specialists through modern pedagogical technologies, in particular, project activities. Having studied foreign experience and international practice, mechanisms for developing deontological culture in the

conditions of the higher education system of Uzbekistan have been developed. The article shows the role of the use of practical projects and interactive methods in the educational process in the development of students' professional and personal competencies. The results of the study confirm the effectiveness of the project approach in developing students' professional and ethical knowledge, skills and value system.

Keywords: *deontological culture, project approach, professional and ethical education, pedagogical mechanisms, students, higher education, competency-based approach, moral values, pedagogical conditions, moral responsibility, pedagogical activity.*

Kirish (Introduction)

Zamonaviy jamiyat rivojlanishining hozirgi bosqichida, globallashuv va axborotlashtirish sharoitida kadrlar tayyorlash tizimida tubdan o'zgarishlar ro'y bermoqda. O'zbekiston Respublikasida ta'lim-tarbiya tizimini isloh qilish va zamonaviy kadrlar tayyorlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim sifatini oshirish va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish uchun zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-6079-son Farmoni [1] ta'lim sohasini modernizatsiya qilish va sifatli kadrlar tayyorlashga qaratilgan muhim hujjat hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni [2] oliy ta'limda fundamental o'zgarishlarni amalga oshirish strategiyasini belgilab beradi. Konsepsiyada ta'lim sifatini xalqaro standartlar darajasiga ko'tarish, talabalarning kasbiy va shaxsiy kompetensiyalarini kompleks ravishda rivojlantirish asosiy vazifalar sifatida belgilangan.

"Ta'lim to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni [3] ta'lim jarayonida shaxsning intellektual, ma'naviy, axloqiy rivojlanishiga, kasbiy

mas'uliyat hissini shakllantirishga qaratilgan ta'lim-tarbiya ishlari zarurligini ta'kidlaydi.

Bugungi kunda jamiyat nafaqat yuqori malakali, keng qamrovli bilim va ko'nikmalarga ega, balki yuksak axloqiy sifatlarga, professional mas'uliyat tuyg'usiga, deontologik madaniyat asoslarini puxta egallagan mutaxassislarga bo'lgan ehtiyoj tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, pedagogika sohasida faoliyat yuritadigan mutaxassislarning deontologik tayyorgarligiga qo'yiladigan talablar alohida ahamiyat kasb etadi, chunki ular kelajak avlodni tarbiyalash va shakllantirishda muhim rol o'ynaydilar.

Deontologik madaniyat deganda biz shaxsning kasbiy faoliyatda axloqiy me'yorlar, tamoyillar, qoidalar va mas'uliyat tushunchalari asosida ongli ravishda harakat qilish, kasbiy burch va mas'uliyatni his etish, axloqiy qarorlar qabul qilish qobiliyatini tushunamiz. Bu tushuncha nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'nikma va shaxsiy fazilatlarni ham o'z ichiga oladi. Deontologik madaniyat shaxsning qadriyat-motivatsion, kognitiv-bilim, amaliy-faoliyat va shaxsiy-refleksiv komponentlarini o'z ichiga olgan murakkab, ko'p qirrali tuzilmasidir [4].

Hozirgi vaqtda oliy ta'lim muassasalarida talabalarning deontologik madaniyatini shakllantirish dolzarb pedagogik muammo sifatida namoyon bo'lmoqda. Bu muammoning dolzarbligi bir qator omillar bilan belgilanadi. Birinchidan, jamiyatda axloqiy qadriyatlarning transformatsiyasi, an'anaviy axloqiy me'yorlarning zaiflashishi kuzatilmoqda. Ikkinchidan, kasbiy faoliyatda axloqiy dilemmalarga duch kelish holatlari ortib bormoqda. Uchinchidan, an'anaviy ta'lim metodlari talabalarning deontologik madaniyatini to'liq shakllantirish uchun yetarli emas.

Bu muammoni hal etish uchun yangi pedagogik yondashuvlar va texnologiyalar talab etiladi. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, faol, faoliyatga asoslangan yondashuvlar talabalarning shaxsiy va kasbiy sifatlarini rivojlantirishda an'anaviy reproduktiv metodlarga nisbatan yuqori samaradorlikka ega. Bunday yondashuvlardan biri - loyihaviy yondashuv bo'lib, u talabalarning faol

ishtirokini, mustaqil ijodiy faoliyatini ta'minlaydi va nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etish imkoniyatini beradi [5].

Loyihaviy yondashuv XX asrning oxiri va XXI asr boshlarida dunyo ta'lim tizimida keng qo'llanila boshlandi. Bu yondashuvning pedagogik salohiyati shundaki, u talabalarni haqiqiy muammolarni hal qilishga jalb etadi, ijodiy fikrlashni rivojlantiradi, hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi va mustaqil izlanish faoliyatini rag'batlantiradi [6, 45-49]. Loyihaviy faoliyat jarayonida talabalar nafaqat predmet bo'yicha bilimlarni o'zlashtirishadi, balki axloqiy tanlov qilish, mas'uliyat olish, hamkorlikda ishlash kabi muhim shaxsiy sifatlarni ham rivojlantiradilar [7, 134-137].

Shu bilan birga, deontologik madaniyatni shakllantirish jarayonida loyihaviy yondashuvdan foydalanish masalasi pedagogika fanida yetarli darajada o'rganilmagan. Mavjud tadqiqotlar asosan loyihaviy yondashuvning umumiy ta'limdagi qo'llanilishiga yoki deontologik madaniyatning nazariy asoslariga bag'ishlangan. Deontologik madaniyatni rivojlantirishda loyihaviy yondashuvning o'ziga xos pedagogik mexanizmlari, metodikasi va sharoitlari maxsus tadqiqotni talab etadi.

Uslub (Methods)

Tadqiqot jarayonida mavzuga oid ilmiy adabiyotlar, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, pedagogik kuzatuv, ilmiy tadqiqot loyihalari natijalari va normativ huquqiy hujjatlar tahlil qilindi. Tadqiqot doirasida talabalarning deontologik madaniyatini o'rganish uchun turli usullardan foydalanildi. So'rovnoma usuli orqali talabalarning kasbiy axloq, professional mas'uliyat va deontologik tamoyillar haqidagi tushunchalari, ularning qadriyatlar tizimi va kasbiy faoliyatga bo'lgan munosabatlari o'rganildi. Intervyu usuli yordamida talabalar bilan individual suhbatlar o'tkazildi va ularning kasbiy burchlari, professional etika masalalari bo'yicha chuqurroq fikrlari aniqlandi.

Pedagogik kuzatish orqali talabalarning o'quv jarayonidagi xatti-harakatlari, professional vaziyatlarga munosabatlari va axloqiy qarorlar qabul qilish jarayonlari

tahlil qilindi. Kasbiy vaziyatlarni tahlil qilish (case-study) usuli qo'llanib, talabalarning turli professional-axloqiy vaziyatlarda qanday qarorlar qabul qilishi va buni qanday asoslashi o'rganildi.

Xorijiy adabiyotlar va xalqaro tajribalarni o'rganish natijasida bir qator muhim xulosalar kelib chiqdi. Yevropa mamlakatlarida deontologik madaniyatni shakllantirish uchun maxsus kurslar, amaliy loyihalar va professional jamiyatlar bilan hamkorlik muhim rol o'ynashi aniqlandi. Amerika tajribasida esa kasbiy etikani o'rgatishda interaktiv usullar, rolli o'yinlar va simulyatsiyalardan keng foydalanilishi ko'rsatildi. Osiyo mamlakatlarida esa an'anaviy qadriyatlar bilan zamonaviy professional etikani uyg'unlashtirish yo'nalishi ustunlik qilishi ma'lum bo'ldi.

Natijalar (Results)

Tadqiqot natijalari talabalarning deontologik madaniyati holatini har tomonlama ochib berdi. Talabalarning aksariyati kasbiy axloq va professional mas'uliyat tushunchalarining umumiy ahamiyatini tushunadilar, ammo bu tushunchalarning amaliy qo'llanilishi va chuqur mazmuni to'liq anglanmagan. Ko'pchilik talabalar o'z kelajakdagi kasbiy faoliyatida axloqiy tamoyillarni qo'llashga tayyor ekanliklarini bildirdilar, lekin aniq vaziyatlarda qanday harakat qilish kerakligi haqida aniq tasavvurga ega emaslar.

Pedagogik kuzatish natijalari shuni ko'rsatdiki, o'quv jarayonida talabalar asosan nazariy bilimlarni egallashga e'tibor qaratishadi, ammo bu bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo'llashda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Guruh muhokamalarida professional-axloqiy masalalar muhokama qilinganda talabalarning bir qismi faol ishtirok etadi, ko'pchiligi esa passiv qoladi. Axloqiy dilemmalarga duch kelganda talabalar ko'pincha tayyor javoblarga yoki o'qituvchi fikriga tayanishadi, mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish qobiliyati yetarli darajada rivojlanmagan.

Kasbiy vaziyatlarni tahlil qilish natijalari talabalarning axloqiy qarorlar qabul qilish jarayonida turli yondashuvlarni qo'llashlarini ko'rsatdi. Ba'zi talabalar qat'iy qoidalar va normalar asosida qaror qabul qilishadi, boshqalari esa vaziyatning

kontekstini va oqibatlarini hisobga olishadi. Ko'pchilik talabalar murakkab axloqiy dilemmalarda turli omillarni muvozanatlashda qiyinchilik sezishadi va ko'pincha oddiy, bir tomonlama yechimlarga moyil bo'lishadi. Bu professional fikrlash va axloqiy mulohaza yuritish ko'nikmalarini rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.

Xalqaro tajriba va mahalliy amaliyotni taqqoslash shuni ko'rsatdiki, O'zbekiston oliy ta'lim tizimida deontologik madaniyatni shakllantirish uchun quyidagi omillarga e'tibor berish zarur: ta'lim jarayonida amaliy komponentni kuchaytirish, talabalar uchun real kasbiy vaziyatlarda axloqiy qarorlar qabul qilish imkoniyatlarini yaratish, milliy-madaniy qadriyatlarni professional axloq bilan uyg'unlashtirish, o'qituvchilarning professional-axloqiy kompetensiyalarini oshirish, oliy ta'lim muassasalarida axloqiy muhit va deontologik madaniyatni rivojlantirish. Shuningdek, professional jamiyatlar, amaliyot bazalari va ish beruvchilar bilan hamkorlikni kengaytirish ham muhim ahamiyatga ega.

Munozara (Discussion)

Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki talabalar nazariy bilimlarni yaxshi o'zlashtirishlariga qaramay, bu bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo'llashda qiyinchiliklar sezishlari e'tiborga loyiq masala hisoblanadi. Bu holat bilim va amaliyot o'rtasidagi bo'shliqni to'ldirish zarurligini ko'rsatadi. Ta'lim jarayonida nazariy darslar bilan bir qatorda amaliy mashg'ulotlar, kasbiy vaziyatlarni tahlil qilish va real professional muhitda tajriba to'plash imkoniyatlarini kengaytirish muhim ahamiyatga ega. Loyhaviy yondashuv bu muammoni hal qilish uchun samarali pedagogik vosita bo'lishi mumkin. Loyhaviy faoliyat talabalarni nazariy bilimlarni amaliy qo'llashga majbur qiladi, ularni passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi.[8] Loyhalar ustida ishlash jarayonida talabalar muammoni mustaqil aniqlash, yechim yo'llarini izlash, qaror qabul qilish va natijalar uchun mas'uliyat olish tajribasini oladi. Bu esa professional mas'uliyat hissini kuchaytiradi va kasbiy identifikatsiyani rivojlantiradi. Guruh muhokamalarida talabalarning passiv qolishlari zamonaviy ta'lim jarayonidagi keng tarqalgan muammodir. An'anaviy ta'lim usullari talabalarni asosan tayyor bilimlarni qabul qiluvchi va

ularni eslab qoluvchi rolida shakllantiradi. Ijodiy fikrlash, mustaqil tahlil qilish, o'z nuqtai nazarini asoslash va himoya qilish kabi muhim ko'nikmalar maxsus pedagogik yondashuv va sharoitlar yaratilmasa, o'z-o'zidan rivojlanmaydi. [9] Bu esa talabalarning kelajakdagi professional faoliyatida mustaqil va to'g'ri qarorlar qabul qilish qobiliyatini sezilarli darajada cheklaydi.

Murakkab axloqiy dilemmalarda qaror qabul qilishning qiyinligi professional fikrlashning hali to'liq shakllanmaganligidan dalolat beradi. Haqiqiy kasbiy faoliyatda ko'pincha aniq va oddiy yechimlar mavjud bo'lmaydi. Aksariyat professional vaziyatlar turli omillarni hisobga olishni, qarama-qarshi qiymatlarni muvozanatlashni va kontekstni chuqur tahlil qilishni talab qiladi. Talabalarning bunday murakkab vaziyatlarda yo'l topa olmasliklari ularning amaliy tajriba va professional mulohaza yuritish ko'nikmalaridan mahrum ekanliklarini ko'rsatadi. Bu ko'nikmalarni rivojlantirish uchun maxsus pedagogik strategiyalar ishlab chiqish zarur.

Refleksiv qobiliyatlarning yetarli darajada rivojlanmaganligi ham muhim pedagogik muammo hisoblanadi. O'z-o'zini tanqidiy baholash, xatolardan xulosa chiqarish, o'z faoliyatini muntazam tahlil qilish va takomillashtirish yo'llarini izlash zamonaviy mutaxassis uchun zaruriy kompetensiya hisoblanadi. [10] Biroq, tadqiqot ko'rsatdiki, bu qobiliyat ko'pchilik talabalar tomonidan yetarli darajada egallangan emas. Talabalar ko'pincha o'z harakatlarini oqlashga moyil bo'lishadi, lekin chuqur o'z-o'zini tahlil qilish va kelajakda qanday o'zgarishlar kiritish kerakligini aniq belgilashda qiyinchilikka duch kelishadi. Refleksiv kompetensiyalarni rivojlantirish uchun ta'lim jarayonida maxsus usullar qo'llash kerak.

XULOSA. Tadqiqot natijalari shuni yaqqol tasdiqlaydiki, deontologik madaniyatni shakllantirish murakkab, ko'p bosqichli va uzoq muddatli jarayon bo'lib, u faqat nazariy darslar bilan cheklanib qolmasdan, amaliy mashg'ulotlar, shaxsiy tajriba, doimiy refleksiya va pedagogik qo'llab-quvvatlash orqali amalga oshirilishi kerak. Loyhaviy yondashuv bu jarayonda muhim pedagogik mexanizm

bo'lib xizmat qilishi mumkin, chunki u talabalarning faol va ongli ishtirokini ta'minlaydi, ularning shaxsiy mas'uliyati, professional identifikatsiyasini rivojlantiradi va o'z-o'zini takomillashtirish motivatsiyasini shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-oktabrdagi PF-6079-son "Ta'lim sifatini oshirish va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish uchun zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi PF-5847-son "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni. www.lex.uz
3. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 23.09.2020. www.lex.uz
4. Karimova N. "Pedagogik etik va deontologiya asoslari", Toshkent, 2020.
5. Juraev R.X. Oliy ta'limda kompetensiyaviy yondashuv: nazariya va amaliyot. – T.: Iqtisod-Moliya, 2021. – 312 b.
6. Kant I. Amaliy aqlning tanqidi. – M.: Mysl, 1965. – 502 b.
7. Slastenin V.A. O'qituvchining kasbiy faoliyati va shaxsiyati. – M.: MGPI, 1976. – 234 b.
8. Paxomova N.Yu. Loyihalar metodini o'rganish va qo'llash. – M.: MIOO, 2017. – 168 b.
9. Juraev R.X., Nurmonov A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – T.: O'qituvchi, 2019. – 288 b.
10. Agustina, L. (2012). Loyihaga asoslangan ta'lim . Jurnal Linguistik Terapan. 2014 yil 31 oktyabr.